

Språkpolitik bortom svenska och engelska

LINUS SALÖ

Docent i tvåspråkighet, verksam vid Stockholms universitet och Kungliga Tekniska högskolan. Hans forskning handlar om flerspråkighet och språkpolitik. Salö är Stockholms universitets representant i tankesmedjan Humtank.

KATHERINA DODOU

Lektor i engelska och docent i engelsk litteratur med inriktning mot litteraturdidaktik. Hon är verksam vid Högskolan Dalarna. Hon är medlem i styrgruppen för Litteraturdidaktiskt Nätverk och representerar Högskolan Dalarna i tankesmedjan Humtank.

Tankesmedjan Humtank diskuterar hur en ambitiösare flerspråkig agenda kan bli verklighet. De placerar frågan om språkkunskaper inom vad som kallas språkpolitik, med målet att uppvärdera språk som ett nyckelområde för humanistisk kunskapsförsörjning.

Humtank är en svensk tankesmedja för humanioras sak. Vi ser på språkkunskaper som ett värdefullt humanistiskt byggstoff för både samhällen och deras individer. Därmed är vi förstås välvilligt inställda till alla som praktiskt förvaltar den språkliga mångfalden i Sverige, eftersom sådan mångfald är en tillgång i en allt mer globaliserad värld. Det finns en livlig och initierad diskussion om detta, som förs inte minst i *Lingua* (t.ex. 4-2019, 3-2020). Vi vill här bidra till den diskussionen genom att erbjuda några sociolingvistiska eller språksoologiska betraktelser över flerspråkighet i Sverige och i världen. Vi vill också koppla detta till den verksamhet som kallas språkpolitik, både som eget politikområde och som uppbundet med andra politikområden. Målet med detta är att skapa en förståelse för hur det svenska språksamhället kan styras men också slå ett slag för hur det bör styras i vissa bemärkelser.

Det tål att upprepas att Sverige är ett flerspråkigt land. Man vet inte exakt hur många

språk som talas – register finns inte och får heller inte finnas – men antalet uppskattas till ett tvåhundra-tal. I världen talas drygt 7 000 språk. Också denna siffra får tas med en nypa salt, för gränser mellan språk och mellan språk och dialekter handlar lika mycket om politik som om lingvistiska kriterier. Enligt ett utnött men välfunnet talesätt i språkvetarkretsar är ett språk en dialekt med armé och flotta. Älvdalska klassas exempelvis som en dialekt i Sverige, men skiljer sig rent språkligt mer från standardsvenska än vad exempelvis norska gör. I ett globalt perspektiv kan man också påpeka att svenska, sett till antalet talare, är ett tämligen stort språk – bara ett 90-tal språk är större – enligt språkatlasen *Ethnologue*. Noterbart är att denna källa klassar just älvdalska som ett språk ...

Oavsett om man talar om språklig mångfald i världen eller i Sverige är en sak säker: villkoren för språken och deras talare skiljer sig dramatiskt. Man kan se det som att språken finns på en hierarkiskt ordnad

marknad, där de tilldelas olika typer av värden. Skolsystemet, arbetslivet och offentligheten – alla präglas de av föreställningar om språkets nytta, användning, värde. Språkkunskaper kan ses som allt från spelmarker med ekonomiskt inbytesvärde till kulturella bildningsmarkörer. Människors motivation för att investera i språk kan likaledes spänna från det intresseanstrukna till det nyttodrivna. Den ene vill kunna zooma med släkt i Malaysia, den andre förkovra sig i älvdalskans autentiska grammatik. Med spanska i bagaget kan man backpacka genom Sydamerika, med franska kan man läsa *Le Deuxième Sexe* i original. Den som söker förutse språkets växelkurser på sikt kan se kinesiska som entrébiljett till techbolagen i Shenzhen. Språkkunskaper är kapitalarter vars värde förändras över tid och rum.

SPRÅKPOLITIK

Men så skiljer sig som sagt villkoren åt. Olika språk backas upp av samhället på sätt som speglar och skapar föreställningar om vardera språks värde. I svenskt skolväsende drillas barnen i första hand i svenska, i andra i engelska och i tredje i något av de stora europeiska språken – förr främst tyska eller franska, nu främst spanska (se Krigh 2019 för en nylig avhandling om detta, samt Samuelsson 2021 för en kommentar om den). Skolsystemet är med andra ord en viktig språkpolitisk aktör när det gäller att befästa eller förändra språkets växelkurser. Att så är fallet har stater länge insett – det finns många exempel på hur geopolitiska gränser har skapats eller återupprättats med skolans språkpolitik som redskap. Ett för oss påfallande exempel är svensk språkpolitik i det flerspråkiga Tornedalen, där svenska, finska, meänkieli och samiska språk länge talats. Här var etableringen av svenskspråkiga skolor ett av försvenskningens mest verkningsfulla instrument, riktat mot de språkliga minoriteterna i enhetstankens namn.

” Språkkunskaper är kapitalarter vars värde förändras över tid och rum.

På detta vis kan vi börja ringa in vad språkpolitik är och tjänar till. Allmänt är det en verksamhet för att åstadkomma något som rör språk – mer eller mindre medvetet, mer eller mindre bra (se t.ex. Josephson, 2018). Det kan vara att få till stånd språklig förändring eller hålla sådan förändring stängd. Språkpolitiken realiserar ofta inom andra politikområden, såsom skolpolitik, forskningspolitik och invandrings- och integrationspolitik. Alla områden har en språklig sida, för språk skär genom alla samhällssfärer och inbegriper frågor som inte i första hand är av språklig art. Samtidigt kan språkpolitik också ses som ett eget område med egna aktörer och expertmyndigheter. För svenskans del kan

nämnas Svenska Akademien och Språkrådet vid Institutet för språk och folkminnen. Här bevakas svenskans position i Sverige men stundtals också i överstatliga sammanhang, så som i EU. Här finns också handfast språkvård inte bara för svenskan utan också, vid Språkrådet, för svenskt teckenspråk, finska, romani, meänkieli och jiddisch. De fyra sista samt samiska är nationella minoritetsspråk i Sverige. Språkpolitik handlar dels om att vårda språksituationen i Sverige, dels om specifika insatser för de språk som talas här. Att exempelvis barnlitteratur saknas på den romska variationen lovari eller att samhällsinformationen är bristfällig på nordsamiska – allt detta är språkpolitik så som den ter sig i människors vardagliga liv.

” På många utbildningar är merparten av kurslitteraturen engelskspråkig.

I ett sådant ljus kan språkpolitik ses som en verksamhet där man med olika styrmedel motverkar att de fria marknadskrafterna får obehindrat spelrum. Sveriges lagstadgade språkordning finns återgiven i språklagen från 2009. Som landets huvudspråk har svenska där en särställning. Också de nationella minoritetsspråken samt svenskt teckenspråk har särskilt skydd. Men talare av alla språk ska ges möjligheten att använda och vidareutveckla dessa. Denna lag är utfallet av en längre diskussion om vilka språk som bör värnas i det svenska samhället. Den hierarki som gäller i praktiken ser emellertid annorlunda ut. Också här återfinns svenska i toppen, men får i olika hänseenden samsas med engelskan. I många yrken och vardagsituationer klarar man sig inte utan engelska. Språksituationen vid universitet och högskolor utgör ett exempel: på många utbildningar är merparten av kurslitteraturen engelskspråkig, och de flesta forskare skriver merparten av sina forskningstexter på engelska. Engelskans värde i Sverige är högt och därför omdebatterat (se t.ex. Svenska språknämnden, 2004).

En förständig språkpolitik tar fasta på möjligheten att balansera, väga upp och värna det som kräver särskilt värnande. Vi har nämnt att Sverige utmärks av utbredd flerspråkighet. Vi bör motverka en språkpolitisk utveckling som reducerar den, och som inte förmår tillvarata den språkliga mångfald vi redan har – inte minst tack vare invandring. Vi bör också motverka en situation där majoriteten svenskar bara talar två språk, svenska och engelska, för att istället eftersträva en större mångfald också i de breda befolkningslagren. Det är en myt att alla i världen kan engelska. Inte heller i Sverige kan alla engelska: här räcker det varken med bara engelska eller bara svenska. Inom EU har man insett detta – unionen har som språkpolitiskt mål att alla ska kunna kommunicera på två språk utöver

modersmålet. Även om det finns en tydlig vilja att främja unionens språk, inbegrips i Europarådets (2001) skrivningar om flerspråkighet också ”andra språk-gemenskaper” som förekommer i medlemsländerna. Detta flerspråkighetsmål tror vi att Linguas läsare lever upp till och bidrar till. Något sämre ställt är det nog mer allmänt.

UPPVÄRDERING AV SPRÅKKUNSKAPER

Intressant nog har också näringslivet i Sverige förmått se detta. Tidningen Dagens Industri har exempelvis regelbundet lyft problematiken kring språkligt begränsat affärsfolk (t.ex. Gustafsson, 2019). Det anses gå ut över Sveriges konkurrenskraft. Synsättet kan tyckas blunda för flerspråkighetens andra mervärden. Samtidigt kan inte näringslivet klandras för att knyta an till näringslivets logik. Oavsett betraktelsesätt är föreställningen om att svenska plus engelska räcker bekymmersam, eftersom man gör oklokt i att satsa på två av jordens 7 000 språk i en allt mer globaliserad värld.

Som Humtank påpekar i en nyutgiven rapport (De-german m.fl., 2021) och som ett flertal skribenter i Lingua tidigare poängterat – inte minst den före detta ordföranden för Språklärarnas riksförbund – bidrar dessvärre svensk skolpolitik till denna föreställning. Visserligen är ambitionen att införliva Europarådets policy kring främmandespråksundervisning inskriven i Skolverkets läroplaner och kommentarmaterial. Men samtidigt signalerar man på olika sätt att främmande

språk utöver engelska är mindre viktiga (se t.ex. Cabau, 2009; Hult, 2012; Hyltenstam, 2004). Exempelvis har moderna språk inte varit ett obligatoriskt ämne i grundskolan, varför en tredjedel av niondeklassarna inte läser ett annat främmande språk än engelska (Fahlén & Viik, 2019). Att moderna språk nu tycks få samma status som andra skolämnena är ett steg i rätt riktning.

Situationen vid universitet och högskolor är sammansatt och svårbedömd, inte minst då renodlade språkutbildningar här samsas med utbildningar med varierande grad av språkinslag. Bedömningen av trender i studentunderlaget kompliceras av att hela det högre utbildningssystemet expanderat över tid. Det innebär, som Börjesson och Bertilsson (2010) visar, att även om antalet studenter som läser språkutbildningar har ökat sedan 1970-talet, har andelen ändå gått ner. Utvecklingen har också präglats av förskjutningar i styrkeförhållandet mellan språken, där spanskan rent numerärt är den stora vinnaren, och tyskan den stora förloraren. Troligen finns det inte fog för att tala om någon allmän språkkris (Börjesson & Bertilsson, 2010; Krih, 2019) – dock möjligen några orosmoln. Statistik över registrerade studenter i just franska, spanska och tyska för perioden 2010–2020 tyder på ett relativt stabilt antal studenter nationellt i dessa ämnen (Universitetskanslersämbetet, 2021). Organisatoriskt har det emellertid skett en koncentration av språkundervisning till vissa lärosäten. I en sorts parallell process

har följaktligen akademiska språkämnen lagts ner vid lärosäte efter lärosäte, inte minst franska, spanska och tyska (Alberius m.fl., 2017).

Vad som allmänt krävs, menar vi, är en uppvärdering av språkkunskaper i samhället, bortom svenska och engelska. Det handlar både om att arbeta för ett slags ökad språklig bildning i allmän mening och att tillvarata den språkliga mångfald som redan finns. Utöver svenska och engelska behövs satsningar på stora skol-språk så som tyska, franska och spanska; stora världsspråk så som arabiska och kinesiska; gamla bildningsspråk så som latin och grekiska. För den befintliga språkliga mångfalden är modersmålsundervisningen väl värd att försvara och vidareutveckla. Härvidlag anar vi att vi predikar för de redan frälsta. Så låt oss utmana er: Vad kan utbildningssystemet göra utöver att utbilda i enskilda språk? Kan skolan utbilda samhällsmedborgare så att de förmår identifiera och tillvarata språklig mångfald, också i språk som de inte själva behärskar? Hur? Vi har inte svaren på dessa frågor, men tror nog att Linguas läsare har goda idéer och intressanta erfarenheter – sprid dessa, för man vet aldrig vilka beslutsfattare som överhör diskussionerna. I enlighet med samma förhoppning vill vi avsluta med ett av Humtanks budskap:

Vad som därutöver krävs, menar vi, är kompensatorisk språkpolitik i form av medvetna satsningar på språk som inte redan har uppbackning från skolsystemet eller världsordningen mer allmänt. Med detta menar vi att kunskaper i språk så som svenska och engelska för all del är viktiga, men att detta heller sällan eller aldrig ifrågasätts. Båda språken kommer på köpet i dagens Sverige. Andra språk har inte denna draghjälp, vilket kan kompenseras för. Det bygger på antagandet att språkmarknaden kan och bör regleras, styras eller åtminstone stimuleras i olika riktningar. Humtank har nyligen gjort ett inlägg om detta i relation till universitetens språkutbildningar i ”småspråk”, då i meningen ’mindre studerade språk’, så som serbiska, hindi, och svenskt teckenspråk, men också klassiska språk (Hammar m.fl., 2020). Villkoren för att lära sig dessa är vanligen inte desamma som för svenska eller engelska. Universitetsbaserad språkutbildning på nybörjarnivå kräver mer resurser. Här finns likheter med att lära sig ett nytt instrument: utsikterna är dåliga för den som ges övning en timme i veckan. Fallet exemplifierar hur språkpolitik krokas samman med andra områden – i detta fall universitets- och högskolepolitik, där universitetens resursfördelning sker. Humtank har sedan tidigare lyft problematiken med den så kallade studentpengen – den osynliga pengapåse som svävar över alla studenters huvuden, och som är betydligt mer sparsmakad om studenten ifråga väljer att studera

”billiga” humanistiska ämnen (se Fuchs m.fl., 2016). Beslutsfattare kan tämligen enkelt dra i dessa ekonomiska reglage, för att tillföra mer resurser till utbildning i de andra språken (Hammar m.fl., 2020). Men det bygger på att de inser fördelarna med satsningar på humaniora. Humtank hoppas kunna vara en viktig mäklare av en sådan förståelse, arm i arm med lärarna i främmande språk. ●

REFERENSER

- Alberius, L., Callin, M., Hoffman, A., Johansson, S. & Norén, C. (2017). Behovet av en språkstrategi för Sverige. Stockholm: SUHF.
- Börjesson, M. & Bertilsson, E. (2010). Språkens numerärer: Elever och studenter på språk-utbildningar i Sverige, 1960–2010. Praktiskt Grunde 4: 15–39.
- Cabau, B. (2009). The irresistible rise and hegemony of a linguistic fortress: English teaching in Sweden. *International Multilingual Research Journal* 3(2):134-152.
- Degerman, P., Dodou, K., Holmqvist-Sten, K. & Samuelsson, L. (2021). Humaniora i skolan: de humanistiska ämnernas plats och villkor i den svenska gymnasieskolan och grundskolans högre år. Rapport 6. Humtank. Ethnologue Languages of the World.
- Europarådet (2001). Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning. Övers. Skolverket. Enheten för moderna språk. Strasbourg. Fahlén, Å. & Viik, A. A. (2019). Obegripligt att viktiga språk stryks i schemat. Svenska Dagbladet 9 maj.
- Fuchs, H., Enbom, J. & Ingvarsson, J. (2016). Humanioras pris och värde: resurser och utbildningskvalitet. Rapport 1. Humtank.
- Gustafsson, E. (2019). Vi kan inte nöja oss med svenskarnas språkkunskaper. Dagens Industri 19 juli.
- Hammar, I., Larsson, J., Ahlberg, S., Persson, J. & Wåghäll Nivre, E. (2020). Sverige måste värna den språkliga kompetensen. Göteborgs-Posten 28 november.
- Hult, F.M. (2012). English as transcultural language in Swedish policy and debate. *TESOL Quarterly* 46(2): 230–257.
- Hyltenstam, K. (2004). Engelskan, skolans språkundervisning och svensk språkpolitik. I: Engelskan i Sverige. Språkval i utbildning, arbete och kulturliv, 36–110. Stockholm: Norstedts.
- Josephson, O. (2018). Språkpolitik. Stockholm: Morfem.
- Krigh, J. (2019). Språkstudier som utbildningsstrategi hos grundskoleelever och deras familjer. Uppsala universitet.
- Samuelsson, L. (2021). Språkkrisen i skolan är en ojämlikhetskras. Humtanks blogg 14 januari.
- Svenska språknämnden (2004). Engelskan i Sverige. Språkval i utbildning, arbete och kulturliv. Stockholm: Norstedts.
- Universitetskanslersämbetet (2021). Statistikdatabas: Högskolan i siffror, anpassad export.